

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ПРИВАТНІСТЬ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Постановка проблеми. Цифровізація суспільства сприяла удосконаленню методів розслідування тяжких та особливо тяжких кримінальних правопорушень у вигляді негласних слідчо-розшукових дій відповідно до Кримінального процесуального кодексу України [1] (далі – КПК України), в яких використовують персональні дані (конфіденційну інформацію).

Конституція України містить ряд гарантій, які встановлюються з метою виключення випадків свавільного втручання у приватність особи, зокрема статті 31 і 32 Конституції України [2]. Ці норми були, своєю чергою, реалізовані в КПК України. Зокрема, відповідно до ст. 253 КПК України підозрюваний має право бути повідомленим про всі негласні слідчо-розшукові дії (далі – НСРД), які проводились у рамках кримінального провадження, не пізніше звернення до суду з обвинувальним актом.

Тобто втручання передбачає, з одного боку, санкцію (судову або прокурора) на таке втручання, а з другого – обов'язкове повідомлення про здійснені заходи. Однак на практиці відбуваються випадки, коли орган досудового розслідування не надає всі матеріали досудового розслідування НСРД. І головна проблема навіть не в тому, що, крім таємниці досудового розслідування, матеріали «секретяться» ще відповідно до Закону України «Про державну таємницю» [3]. А в тому, що особа, у приватність якої втручались, навіть не має можливості дізнатись про те, що певні матеріали їй не відкрили, навіть на законних підставах.

Парадоксальність ситуації в тому, що деякі органи досудового розслідування так само не володіють повною інформацією про всі матеріали НСРД, оскільки відсутні вимоги до фіксації хоча б переліку прийнятих процесуальних рішень слідчих і прокурорів у єдиній системі. Без такого переліку як особа, яка зазнала втручання в приватність, так і органи правосуддя позбавлені можливості дослідити всі матеріали НСРД, для встановлення всіх обставин справи.

Огляд літератури. Питання приватності в конституційному праві України досліджували такі науковці, як М. Савчин, В. Серьогін та ін. Однак це питання є набагато глибшим і різноплановим, тож можна дійти висновку, що воно недостатньо ще вивчено вітчизняною юридичною наукою.

Мета і завдання дослідження цієї статті – дослідження стану дотримання конституційних гарантій при втручанні в приватне життя особи при розслідуванні кримінальних правопорушень; аналіз національної та міжнародної судової практики, дослідження законодавчих новел у сфері інформаційно-комунікаційних систем.

Методологія дослідження. При дослідженні використовуються діалектичний, компаративістський та описовий методи наукового пізнання.

Виклад основного матеріалу. Термін «приватність» є широким поняттям, яке не має вичерпного характеру. Цей термін передбачає можливість вільно будувати свою самобутність, ідентичність. Найкращою аналогією є сад, який особа може сама формувати і заповнювати тим, чим забажає. Вона може допустити в нього певне коло осіб, а може заборонити це робити. Всім іншим залишається лише поважати межі цього саду, тобто приватність. У національній і міжнародній судовій практиці все розпочинається з даних про ім'я, стать, вік, сімейний стан, освіту особи. Однак завжди наприкінці стоїть слово «тощо». З часом це поняття лише розширюється. Наприклад, з появою генетичних досліджень до нього почали відносити й генетичну інформацію. На жаль,

у рамках цієї статті ми не зможемо навіть поверхнево пройтись по всіх гранях цього складного поняття, однак спробуємо дослідити конституційно-правове забезпечення приватності при розслідуванні кримінальних правопорушень.

Відповідно до ст. 32 Конституції України визначено, що не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини.

Згідно зі ст. 11 Закону України «Про інформацію» [4] поняття інформації про фізичну особу (персональні дані) й конфіденційна інформація ототожнюються.

На думку В. Серьогіна, у змісті права на недоторканність приватного життя (прайвесі) можна виокремити такі компоненти (правомочності):

1. За аспектами приватного життя: право на фізичну (тілесну, тактильну) приватність; право на фонетичну (звукову) приватність; право на візуальну (зорову) приватність; право на одорологічну (запахову) приватність; право на географічну (дислокаційну) приватність; право на інформаційну приватність (у т. ч. на таємницю особистого та сімейного життя).

2. За станами приватності: право на усамітненість (особисту автономію); право на інтимність (обмежене й захищене спілкування); право на анонімність (бути невпізнаним); право на нестриманість (емоційне вивільнення); право на автономність (регулятивно-вольову автономію); право на утаємниченість (таємниці приватного життя).

3. За вимірами: право на просторову приватність (власний фізичний простір); право на часову приватність (час для приватного життя) [5, с. 95–96].

У національній практиці показовим є Рішення Конституційного Суду України у справі № 1-9/2012 від 20 січня 2012 року [6]. У ній Конституційний Суд України, зокрема, зазначив, що конфіденційною інформацією є (поряд з даними про стать, вік, ім'я тощо) «відомості про події та явища, що відбувалися або відбуваються у побутовому, інтимному, товариському, професійному, діловому та інших сферах життя особи, за винятком даних стосовно виконання повноважень особою, яка займає посаду, пов'язану зі здійсненням функцій держави або органів місцевого самоврядування». Така інформація підлягає відповідному захисту, який безпосередньо встановлюється певним законом.

КПК України у ст. 162 окремо відносить до охоронюваної законом таємниці 1) конфіденційну інформацію, у тому числі таку, що містить комерційну таємницю, та 2) персональні дані особи, що знаходяться у її особистому володінні або в базі персональних даних, яка знаходиться у володільця персональних даних, доступ до якої здійснюється на підставі ухвали слідчого судді.

Як зазначив М. Савчин, «у світлі цих вимог статті 29–31 Конституції України визначають низку процесуальних гарантій, що стосуються цілісності індивіда (individual integrity), зокрема судового контролю гарантій особистої недоторканності, у разі застосування заходів у виді затримання чи обмеження волі, проникнення у житло чи інше володіння особи, зняття інформації із засобів комунікації індивіда. Також конституційні гарантії в рамках стандартів належної правової процедури, згідно зі статтями 56–64 Конституції України, обмежують вчинення свавільних дій, які можливі у ході діяльності органів охорони правопорядку та досудового слідства» [7, с. 209–210].

Отже, однією з конституційних гарантій захисту приватності особи є особлива процедура отримання доступу до таких даних. Однак здебільшого акцентується увага на базах даних приватних юридичних та фізичних осіб. Що ж до баз даних органів державної влади, які містять персональні дані, то отримання доступу часто відбувається через звичайний запит слідчого чи оперативного співробітника, без дотримання обов'язкових умов, зокрема обов'язкового обґрунтування мети і правових підстав отримання запитуваної інформації про фізичну особу, не кажучи вже про отримання доступу через ухвалу слідчого судді про тимчасовий доступ до речей і документів, які містять охоронювану законом таємницю.

У кращому разі існує угода (спільні накази) між різними органами про доступ до баз даних, у тому числі автоматизовані. Однак не завжди існують гарантії проти зловживань чи недбалості посадових осіб. У такому разі вбачається існування певних ризиків до приватності осіб. До слова, у Законі України «Про захист персональних даних» [8] містяться прямі заборони використання персональних даних за відсутності умов для захисту цих даних. З часом може постати питання про

визнання недопустимими доказів, здобутих завдяки незаконному використанню персональних даних з автоматизованих баз даних органів влади.

З іншого боку, ст. 32 Конституції України гарантує особі знайомитись з відомостями про себе, які не віднесені до державної чи іншої охоронюваної законом таємниці. Водночас відповідно до ст. 129 Конституції України однією з засад здійснення судочинства в Україні є змагальність сторін, свобода в наданні ними суду своїх доказів, у доведенні перед судом їх переконливості, а також у забезпеченні обвинуваченому права на захист.

Вимоги цієї статті набули втілення в ст. 253 КПК України, яка зобов'язує повідомити осіб, конституційні права яких були тимчасово обмежені під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, а також підозрюваного, його захисника про такі обмеження та частково в ст. 290 КПК України, яка так само зобов'язує відкрити всі матеріали кримінального провадження, серед яких певну частину становлять персональні (конфіденційні) дані.

Однак на практиці особа може й не знати, які конкретно відомості були про неї зібрані. У КПК України відсутні будь-які наслідки у випадку неповідомлення особи про те, що її певні конституційні права і свободи були обмежені, зокрема у вигляді збору, обробки й використанні персональних даних.

Тому, окрім порушення гарантій, встановлених статтями 32 і 129 Конституції України, порушуються ще й гарантії, встановлені ст. 6 Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод [9].

І головною проблемою є навіть не Закон України «Про державну таємницю» [10], відповідно до якого матеріали додатково «секретяться». Головна проблема в тому, що не всі процесуальні рішення прокурора і слідчого фіксуються в єдиній інформаційно-комунікаційній системі.

Такою системою мала стати система «iКейс» відповідно до прийнятого Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо запровадження інформаційно-телекомунікаційної системи досудового розслідування» [11]. Цим законом передбачалось внесення всіма органами досудового розслідування всіх матеріалів до єдиної системи, до якої також матимуть доступ учасники справи. З одного боку, така система могла вирішити проблему невідкриття всіх матеріалів справи в порядку ст. 290 КПК України, оскільки всі рішення і результати проведених дій повинні були б вноситись до єдиної системи.

З іншого боку, в законі не були прописані відповідні гарантії від зловживань при доступі до персональних даних. Так само як і не була прописана обов'язкова фіксація документів з грифом «таємно». На практиці це призводить до вибіркового розкриття матеріалів досудового розслідування, що шкодить як приватності особи, так і праву на справедливий судовий розгляд.

Однак, попри деякі зауваження, на практиці ж закон взагалі майже не запрацював, оскільки таку систему (інформаційно-телекомунікаційна система «iКейс») було запроваджено лише в Національному антикорупційному бюро України, Спеціалізованій антикорупційній прокуратурі, Вищому антикорупційному суді України спільним наказом Тимчасово виконувача повноваження директора Національного антикорупційного бюро України, Генерального прокурора, голови Ради суддів України, Голови Вищого антикорупційного суду від 15.12.2021 № 175/390/57/72 «Про інформаційно-телекомунікаційну систему досудового розслідування «iКейс» [12]. Інші органи в порядку не фіксують ні рішень, ні результатів своєї діяльності в єдиній інформаційно-комунікаційній системі.

Потрібно зазначити, що між ст. 32 і ст. 129 Конституції України (в частині права на захист, змагальності, рівності сторін та свободи в поданні доказів), яка набула втілення в ст. 290 КПК України, існує певна конкуренція. Ця конкуренція зумовлена, з одного боку, тим, що особа має право на отримання всіх матеріалів досудового розслідування. З другого – в цих матеріалах можуть міститись персональні дані третіх осіб, які не є учасниками справи і які потребують захисту в силу вимог ст. 32 Конституції України. Одним із варіантів вирішення є деперсоналізація даних осіб, які не є учасниками справи. Такий варіант застосовується в Єдиному державному реєстрі судових рішень. До слова, в Єдиному реєстрі судових рішень судові рішення з інформацією з обмеженим доступом так само секретяться, однак є можливість хоча б побачити, що певне рішення було в певній справі.

Ще одним із варіантів міг би стати судовий контроль за розкриттям усіх матеріалів справи. У такому випадку суддя у справі отримував би повний електронний доступ до всіх матеріалів справи, зокрема й з обмеженим доступом для подальшого вирішення питання обґрунтованості вибіркового розкриття таких матеріалів учасникам справи з дотриманням вимог ст. 32 Конституції України.

Практика Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), зокрема, вказує, що у випадку використання в суді результатів проведення заходів, пов'язаних із втручанням у таємницю кореспонденції, обмеженням права на повагу до приватного життя, результатів проведення будь-яких спеціальних операцій, матеріали, що підтверджують законність їх здійснення, повинні бути доступними для сторони захисту в повному обсязі («Фуше проти Франції» [13], «Р. Г. та J. Н. проти Сполученого Королівства» [14]). Згідно з відомостями, наведеними у тексті рішення ЄСПЛ «Міри-лашвілі проти Росії» [15], заявник у 2003 році був заарештований за підозрою в організації викрадення групи людей. Висновки суду першої інстанції ґрунтувалися на записках телефонних розмов, які міліція провела в квартирі однієї з жертв. Посилаючись на Закон «Про оперативно-розшукову діяльність», суд відмовив стороні захисту надати матеріали, що стосувалися процедури санкціонування прослуховування, що було визнано ЄСПЛ обмеженням права на справедливий судовий розгляд, передбаченого п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

У справі ЄСПЛ «Rowe and Davis v. the United Kingdom» [13] Суд зазначив, що справедливий суд включає рівність сторін у кримінальних провадженнях. Обвинувачення та захист повинні мати однаковий доступ до доказів і можливість коментувати їх. Також вимагається, щоб обвинувачення розкривало всі докази захисту. Недостатність обвинувачення у цьому може призвести до порушення права на справедливий суд.

Стаття 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод може застосовуватись і до документальних доказів, включаючи звіти, підготовлені посадовцями, що здійснюють арешт.

Висновки. Дослідження підтверджує важливість забезпечення балансу між правом на приватність, гарантованих статтями 31 і 32 Конституції України, та необхідністю розслідування кримінальних правопорушень у контексті конституційно-правових гарантій. Недоліки в системі фіксації процесуальних рішень потребують уваги, щоб забезпечити повний доступ до інформації для всіх сторін процесу та дотримання принципів справедливого судочинства. Введення системи єдиної інформаційно-комунікаційної системи, з одного боку, вирішить питання вибіркового розкриття матеріалів досудового розслідування. Водночас потрібно дотримання конституційного права на приватність, передбаченого ст. 32 Конституції України. Одним із варіантів є деперсоналізація осіб, які не є учасниками справи. Іншим варіантом є надання необмеженого доступу судді, який розглядає справу, для вирішення питання обґрунтованості засекречування всіх інших матеріалів справи. Це питання потребує подальшого дослідження.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
2. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
3. Про державну таємницю: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12#Text>
4. Про інформацію: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>
5. Сergygin V. Зміст і обсяг права на недоторканність приватного життя (прайвесі). *Вісник Академії правових наук України*. Харків. 2010. № 4 (63). С. 95–96.
6. Рішення Конституційного Суду України від 20 січня 2012 року № 2-рп/2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-12#Text>
7. Савчин М. В. Порівняльне конституційне право. Київ: ВАІТЕ, 2020. 464 с.
8. Про захист персональних даних: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text>
9. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
10. Про державну таємницю: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12#Text>
11. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо запровадження інформаційно-телекомунікаційної системи досудового розслідування: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1498-20#n6>

12. Наказ НАБУ, САП, ВАКС від 15.12.2021 № 175/390/57/72. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0390886-21#Text>
13. Рішення ЄСПЛ у справі «Фуше проти Франції». URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf?library=ECHR&id=001-105921&filename=001-105921.pdf>
14. Рішення ЄСПЛ у справі «P. G. проти Сполученого Королівства». URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59665>
15. Рішення ЄСПЛ у справі «Mirilachvili проти Росії». URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/docx/pdf?library=ECHR&id=001-179180&filename=CASE%20OF%20MIRILASHVILI%20v.%20RUSSIA%20-%20%5BUkrainian%20Translation%5D%20legal%20summary%20by%20the%20CoE%20Project%20%22Continued%20support%20to%20the%20criminal%20justice%20reform%20in%20Ukraine%22.pdf&logEvent=False>
16. Рішення ЄСПЛ у справі «C. G. v. the United Kingdom». URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-5849>

References

1. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
2. Konstytutsiia Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
3. Pro derzhavnu taiemnytsiu: Zakon Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12#Text>
4. Pro informatsiiu: Zakon Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>
5. Serohin V. *Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy*: zb. nauk. pr. / redkol.: V. Ya. Tatsii ta in. Kharkiv: Pravo, 2010. № 4 (63). 324 c
6. Rishennia Konstytutsiinoho Sud Ukrainy vid 20 sichnia 2012 roku № 2-rp/2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-12#Text>
7. Savchyn M. V. *Porivnialne konstytutsiine pravo*. Kyiv: VAITE, 2020. 464 s. S. 209–210.
8. Pro zakhyst personalnykh danykh: Zakon Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text>
9. Konventsiiia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
10. Pro derzhavnu taiemnytsiu: Zakon Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12#Text>
11. Pro vnesennia zmin do Kryminalnogo protsesualnogo kodeksu Ukrainy shchodo zaprovadzhennia informatsiino-telekomunikatsiinoi systemy dosudovoho rozsliduvannia: Zakon Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1498-20#n6>
12. Nakaz NABU, SAP, VAKS vid 15.12.2021 № 175/390/57/72. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0390886-21#Text>
13. Rishennia YeSPL po spravi «Fushe proty Frantsii». URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf?library=ECHR&id=001-105921&filename=001-105921.pdf>
14. Rishennia YeSPL po spravi «P. G. proty Spoluchenooho Korolivstva». URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59665>
15. Rishennia YeSPL po spravi «Mirilachvili proty Rosii». URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/docx/pdf?library=ECHR&id=001-179180&filename=CASE%20OF%20MIRILASHVILI%20v.%20RUSSIA%20-%20%5BUkrainian%20Translation%5D%20legal%20summary%20by%20the%20CoE%20Project%20%22Continued%20support%20to%20the%20criminal%20justice%20reform%20in%20Ukraine%22.pdf&logEvent=False>
16. Rishennia YeSPL po spravi «C. G. v. the United Kingdom». URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-5849>

Гаделія В. Р. Конституційно-правове забезпечення права на приватність при розслідуванні кримінальних провпорушень

У статті розглядається вплив цифрової трансформації на конституційно-правові гарантії дотримання приватності при розслідуванні кримінальних правопорушень, включаючи негласні слідчо-розшукові дії, які регулюються статтями КПК України. Аналізуються проблемні питання отримання санкції на доступ до персональних даних органами правопорядку, а також прогалин законодавства ознайомлення особи з такими даними, відмічається важливість забезпечення права на приватність у контексті конституційних гарантій. Висвітлюються прогалини в системі фіксації процесуальних рішень, що ускладнюють повний аналіз матеріалів негласних слідчо-розшукових дій.

Ключові слова: право на приватність, конфіденційність, право на недоторканність приватного життя, право на недоторканність особистого й сімейного життя, персональні дані, конфіденційні дані, НСПД, ідентифікація.

Gadeliia V. R. Constitutional and Legal Provision of the Right to Privacy when investigating criminal offenses

The article discusses how the digitization of society has led to the refinement of methods for investigating serious and particularly grave criminal offenses through covert investigative measures involving personal data (confidential information). The Constitution of Ukraine contains a series of guarantees aimed at excluding cases of arbitrary interference with an individual's privacy, including Articles 31 and 32 of the Constitution of Ukraine. Therefore, interference involves, on one hand, authorization (judicial or prosecutorial) for such interference, and on the other hand, mandatory notification of the conducted measures. However, in practice, there are cases where pre-trial investigation authorities do not provide all materials of the pre-trial investigation. The main issue is that the person whose privacy was interfered with may not even have the opportunity to find out that certain materials were not disclosed to them, even on legal grounds. The term «privacy» is a broad concept that lacks exhaustive character. This term implies the ability to freely shape one's uniqueness and identity. An analogy is drawn to a garden, where an individual can shape and fill it with whatever they desire, setting boundaries that others must respect – that is privacy. In both national and international judicial practice, everything starts with basic information such as name, gender, age, marital status, and education. However, this concept continually expands over time. For example, with the emergence of genetic research, genetic information has also become part of privacy considerations. Thus, one of the constitutional guarantees protecting personal privacy is the special procedure for accessing such data. However, the focus is often on databases of private legal and natural persons. As for databases of state authorities containing personal data, access often occurs through routine requests from investigators or operational personnel, without mandatory justification or legal grounds for accessing the requested information regarding individuals. In the best-case scenario, there are agreements (joint orders) between various agencies regarding access to databases, including automated ones. However, guarantees against abuses or negligence by officials are not always in place, posing risks to individuals' privacy. Furthermore, individuals may often remain unaware of the specific information collected about them. The absence of any consequences in cases where individuals are not informed that their constitutional rights and freedoms – including the collection, processing, and use of personal data – have been restricted is notable within the Criminal Procedure Code of Ukraine. On the other hand, the law does not provide appropriate safeguards against abuses in accessing personal data. Nor is there mandatory documentation of documents marked «confidential». In practice, this leads to selective disclosure of materials of the pre-trial investigation, which harms both the individual's privacy and the right to a fair trial.

Key words: right to privacy, confidentiality, right to private and family life, personal data, confidential data, covert investigative actions, identification.

DOI: 10.33663/2524-017X-2024-15-515-520